

Latvijas tiesu prakse Satversmes 92.panta trešā teikuma tiešā piemērošanā valsts atbildības kontekstā

Tiesībsarga konference
12.12.2014.

Problēmas raksturojums

- Tiesībsarga praksē konstatētie pamattiesību aizskārumi:
 - tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā (civillietas, cietušās personas krimināllietā)
 - tiesības uz brīvību (administratīvā aresta izpilde pēc izpildes noilguma iestāšanās)
 - tiesības uz brīvību (apcietinājuma piemērošana aizdomās turētajai personai pārsniedzot likumā noteikto maksimālo apcietinājumā turēšanas termiņu)
 - tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā
 - tiesības uz brīvību (ilgstoša paturēšana apcietinājumā pēc pirmās instances sprieduma atcelšanas un bez jauna lēmuma par drošības līdzekļi pieņemšanas)

Problēmas raksturojums

- Pētījuma mērķis:
 - pārlicināties, vai praksē šāds sūdzības mehānisms tiek izmantots
 - izpētīt, kā un cik efektīvi šāds prasības celšanas mehānisms pret valsti par pamattiesību aizskārumu darbojas
- No pirmās instances tiesām pieprasīta informācija par lietām, kas ierosinātas no 2009.gada 1.janvāra līdz 2014.gada 1.oktobrim
- Analizētas 34 lietas:
 - Augstākā tiesa – 6
 - Apgabaltiesas – 10
 - Rajona/pilsētas tiesas – 18

Augstākās tiesas prakse

- prasība, kas celta pret valsti, pamatojoties uz Satversmes 92.panta trešo teikumu izriet no publiski tiesiskām attiecībām
- tiesas kompetencē ir izšķirt, vai iestāde, kas norādīta kā atbildētājs ir akceptējama kā lietas dalībniece
- tiesas pienākums ir izvērtēt, vai ir noticis pamattiesību aizskārumus (ierobežojuma esamība, likumība, leģitīms mērķis un samērīgums)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse Prasību būtība

Prasības rajona/pilsētas tiesās celtas par šādiem pamattiesību pārkāpumiem:

- tiesības uz taisnīgu tiesu (saprātīgi tiesvedības termiņi, nesamērīgi ilgs pirmstiesas process)
- tiesības uz veselību (atbilstoša uztura nenodrošināšana)
- tiesības uz brīvību (administratīvā aresta izpilde pēc noilguma iestāšanās)
- necilvēcīgas apiešanās aizliegums (apstākļi ieslodzījuma vietas soda izolatorā)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse Prasību būtība

- tiesībām uz privāto dzīvi (liegums notiesātajām personām sarakstīties ar personām, kas nav ģimenes locekļi vai laulātie)
- tiesībām uz ģimenes dzīvi (liegums apcietinātajām personām sazināties ar ģimenes locekļiem)
- tiesības uz brīvību (nepamatota ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā) u.c.

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piemērotie principi un tiesas motivācija

Civillikuma 1635.pants

- prasītāja tiesību aizskārums un kaitējuma esamība
- prasītāja prettiesiska rīcība
- cēloniskais sakars starp atbildētāja prettiesisko rīcību un prasītāja tiesību aizskārumu

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piemērotie principi un tiesas motivācija

Pierādīšanas pienākums

- Civilprocesa likuma 93.pants
«katrai pusei jāpierāda tie fakti, uz kuriem tā pamato savus prasījumus vai iebildumus. Prasītājam jāpierāda savu prasījumu pamatoitība. Atbildētājam jāpierāda savu iebildumu pamatoitība.»
- Rīgas apgabaltiesa (lieta Nr. C27200511)
Atbildētājam ir pienākums pamatot, kādēļ lietu nav bijis iespējams izskatīt savlaicīgi, jo *«prasītājs kā fiziska persona tiesas prāvā pret valsti, ir atzīstams par objektīvi vājāku pusi.»*

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piemērotie principi un tiesas motivācija

Kaitējuma esamība

- *«prasītājam morālais kaitējums ir jāpierāda un viņam ir saistošs Civilprocesa likuma 93.panta pirmajā daļā noteiktais pierādīšanas pienākums, ievērojot sacīkstes principu»* (Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa, lieta Nr.C27165112)
- *«nav strīda par to, ka pirmstiesas izmeklēšana [...] norisinājās turpat piecus gadus un četrus mēnešus, tomēr [...] šis fakts [...] neliecina par ar to saistītajām prasītāja ciešanām [...], kas būtu varējusi pasliktināt prasītāja dzīves kvalitāti»* (Rīgas apgabaltiesa lieta Nr.C27178112)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piemērotie principi un tiesas motivācija

Kaitējuma esamība

- *«Civillietu tiesu kolēģijai nav pamata apšaubīt prasītāja norādīto par ciešanām, ko viņam radījuši neziņa par viņa vaihu noziegumos un sodu»* (Rīgas apgabaltiesa, lieta Nr.C27200511)
- *«apskatot jautājumu par morālo kaitējumu ne reizi vien atzīts, ka ne visos gadījumos ir iespējams pierādīt konkrētas garīgas ciešanas, taču to esamība loģiski izriet no lietas apstākļiem»* (Vidzemes apgabaltiesa, lieta Nr.C38042610)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piemērotie principi un tiesas motivācija

Prettiesiska darbība un vainas pakāpe

- Lai gan lietā nav strīda, ka tiesvedība pirmajā instancē ilgusi vairāk nekā 5 gadus un 8 mēnešus *«prasītājs [...] nav iesniedzis pierādījumus, kā arī lietas izskatīšanas gaitā nav konstatēts, ka tiesa, izskatot krimināllietu [...], būtu pieļāvusi materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumu»* (Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa, liet Nr.C27200511/8)
- *«krimināllietas izskatīšanas termiņu [...] kaut arī process notika, ievērojot [...] likumā noteikto, nevar atzīt par saprātīgu, un valsts ir atbildīga par to, ka nav izpildījusi savu pienākumu organizēt savu tiesībsargājošo iestāžu darbu [...], lai šīs iestādes (arī tiesa), spētu nodrošināt kriminālprocesa norises atbilstību Eiropas Cilvēktiesību konvencijai»* (Daugavpils tiesa, lieta Nr.C12172413)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse
Piešķirtās kompensācijas

- Kompensācijas piešķirtas 6 gadījumos
- Kompensācijas piešķiršanas pamats
 - Likums «Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atīdzināšanu» (4 lietās)
 - Satversmes 92.pants, pamattiesību aizskārums (2 lietās)
- Apmēra noteikšana
 - atīdzinājumam ir samierināšanas, gandarījuma un preventīva nozīme (AT Senāts, SKA-104/2010)
 - jo nopietnāks kaitējums, jo atīdzinājumam jābūt ievērojamākam gan atīdzinājuma veida, gan apmēra izvēlē (AT Senāts, lieta Nr.SKA-104/2010)
 - pēc iespējas veicama piedzenamās atīdzības salīdzināšana ar citiem salīdzināmiem gadījumiem (Vidzemes apgabaltiesa, lieta Nr.C38042610)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse Piešķirtās kompensācijas

- Tiesības uz taisnīgu tiesu (saprātīgi termiņi):
 - EUR 711,44 un EUR 500 (vispārējās jurisdikcijas tiesa, krimināllietas ilgums 12 gadi)
 - EUR 1000 (Eiropas cilvēktiesību tiesa (*Veiss pret Latviju*), tiesvedības process civillietā 5 gadi un 3 mēneši)
 - EUR 5000 (Eiropas Cilvēktiesību tiesa (*Dmitrijevs pret Latviju*), krimināllietas termiņš vairāk kā 6 gadi pirmajās divās instancēs, vairāk kā 6 gadi civillietā un 3.panta pārkāpums)

Rajona/pilsētas un apgabaltiesu prakse Piešķirtās kompensācijas

- Tiesības uz brīvību/privātā dzīve
 - EUR 1000 (Vispārējās jurisdikcijas tiesa, personas ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā uz 52 dienām, ārstēšana bez piekrišanas)
 - EUR 1000 (Administratīvā tiesa, personas prettiesiska ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā uz vienu nakti)
 - EUR 9000 (Eiropas Cilvēktiesību tiesa (*Beiere pret Latviju*), ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā ekspertīzes veikšanai uz 23 dienām)
 - EUR 5000 (Eiropas Cilvēktiesību tiesa (*Djundīks pret Latviju*), aizturēšana uz dažām stundām, pārkāpjot Konvencijas 5.pantu un 3.panta pienākumus)

Secinājumi

- Nevienveidīga tiesu prakse attiecībā uz:
 - lietu, kas celtas par pamattiesību aizskārumu un atbilstīgas atlīdzības piešķiršanu, privāttiesisko/publiski tiesisko būtību
 - jēdziena «nepamatots tiesību aizskārumus» saturu
 - kaitējuma atlīdzināšanas pienākumu konstatēta pamattiesību pārkāpuma gadījumā (atsevišķi pierādāms/daļēji prezumējams)
 - atlīdzinājuma piešķiršanas likumīgo pamatu
 - atlīdzinājuma apmēra noteikšanu

Secinājumi

Satversmes tiesa (2011-07-0103):
«tiesiskās noteiktības princips uzliek likumdevējam par pienākumu likumā pēc iespējas noregulēt šīs Satversmes normas praktiskās īstenošanas priekšnoteikumus»

Augstākās tiesas Senāts (SKA-104/2010):
«nosakot atlīdzinājumu, tieši tiesa pauž valsts nostāju jautājumā par aizskarto tiesību un paša tiesību aizskāruma nozīmīgumu»

Paldies!